

TÜRKİYE'NİN MESLEKİ EĞİTİMLE İMTİHANI

MAHMUT ÖZER

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0258
İnsan ve Toplum: 021

**TÜRKİYE'NİN MESLEKİ EĞİTİMLE
İMTİHANI**
MAHMUT ÖZER

Kitap Editörü
Ömer Uzunağaç

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-86-3

*Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank
Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2023

TÜRKİYE'NİN
MESLEKİ EĞİTİMLE
İMTİHANI

MAHMUT ÖZER

MAHMUT ÖZER

Prof. Dr. Mahmut Özer, hâlen Türkiye Büyük Millet Meclisi Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanı görevini sürdürmektedir. Özer, 6 Ağustos 2021 ile 4 Haziran 2023 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu tarihler öncesinde Özer, 8 Ağustos 2018 ile 5 Ağustos 2021 tarihleri arasında da Millî Eğitim Bakanlığında Bakan Yardımcılığı görevini yürütmüştür. 28 Kasım 2010 ile 4 Ekim 2017 tarihleri arasında iki dönem boyunca Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörlüğü görevinde bulunmuştur. 1 Ağustos 2015 ile 1 Ağustos 2016 tarihleri arasında Üniversiteler arası Kurul (ÜAK) Başkanlığı, 4 Ekim 2017 ile 8 Ağustos 2018 tarihleri arasında ise Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) Başkanlığı yapmıştır. Özer'in karmaşık sistemler, ağ bilimi, eğitim politikaları, mesleki ve teknik eğitim ve yükseköğretim konularında farklı formatlarda çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Özer'in bu çalışmaların arasında son yıllarda kaleme aldığı *Türkiye'nin Mesleki Eğitim İle İmtihanı - Mesleki Eğitimde Paradigma Değişimi* (2020), *Eğitim Politikalarında Sistemik Uyum* (2021), *Eğitim Üzerine Söyleşiler* (2021), *Türkiye'de Yükseköğretimde Büyüme ve Dönüşüm* (2021), *Türkiye'de Eğitimin Evrenselleşmesi* (2022), *Türkiye'de Eğitimi Yeniden Düşünmek* (2022), *The Universalization of Education in Türkiye and New Orientations* (2022) ve *Türkiye'de Eğitimin Geleceği: Eşit, Kapsayıcı ve Kaliteli* (2023) adlı kitapları da bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Mesleki Eğitimde Okuldan İşe Geçişi Etkileyen Yeni Parametreler: Küresel Dönüşümde Yeni Eğilimler	11
Mesleki Eğitimde Temel Sorunlara İlişkin Tartışmalar	37
Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim ile İş Piyasası Arasındaki Bağlantı: İstihdam ve Beceri Uyuşmazlığı	77
Meslek Liseliler Daha Kolay İş Buluyor	99
Mesleki Eğitimde Alan Dışı Çalışmanın Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme	103
Mesleki ve Teknik Eğitimde Sorunların Arka Planı ve Türkiye’nin 2023 Eğitim Vizyonunda Çözümüne Yönelik Yol Haritası	109
Mesleki Eğitim Merkezleri Güçleniyor	139
Türkiye’de Mesleki Eğitimde Paradigma Değişimi	143
Mesleki ve Teknik Eğitim Güçleniyor	169
Genç İşsizliği Azaltmak İçin Mesleki ve Teknik Eğitim	175
Güçlü Mesleki Eğitim Güçlü Türkiye	181
Mesleki Eğitimin Restorasyonu	187
Türkiye’de Güçlenen Mesleki Eğitim Kapasitesinin Covid-19 ile Mücadeleye Katkısı	193
Kara Gün Dostu Mesleki Eğitim	209
Meslek Liseleri Maske de Üretiyor Makinesini de	215
Mesleki Eğitimde 1.000 Okul Projesi	219
Mesleki Eğitimde Ar-Ge Dönemi	223
Türkiye’de Mesleki Eğitimi Güçlendirmek İçin Atılan Yeni Adımlar	227
Mesleki Eğitimin Paradoksu: Güçlü Toplumsal Mutabakat, Düşük İstihdam	247
Mesleki Eğitimi 21. Yüzyıla Uyarlamak	253

Türkiye’de Çıraklık Eğitimi Güçlendirmek İçin Atılan Adımlar ve Güncel Sonuçları	259
Sonuç	271
Kaynakça	285

SUNUŞ

Mesleki eğitim yıllardan beri ülkemizin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını yetiştirerek ülkemizin ekonomik kalkınmasına çok önemli katkı vermektedir. Mesleki ortaöğretim mezunlarının diğer ortaöğretim kurumlarından mezun olanlara göre iş gücüne katılım ve istihdam oranlarının oldukça yüksek olması da bu katkının somut olarak gerçekleştiğine işaret etmektedir. Mesleki eğitim mezunlarının işsizlik oranları da oldukça düşüktür. Hatta son yıllarda yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranlarının da altına düşmüştür.

Türkiye'nin kalkınması için tüm potansiyeli ve önemine rağmen, 'katsayı uygulaması'nın başlatıldığı 1999 yılından itibaren mesleki eğitim, maalesef ciddi bir statü kaybı yaşamıştır. Öyle ki sanayicilerin ve iş insanlarının da büyük desteğiyle Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), mesleki eğitimi güçlendirmek için çok sayıda proje gerçekleştirmiş olmasına rağmen hasar yeterince giderilememiştir. Denilebilir ki bugün bile mesleki eğitim katsayı uygulamasının hayaletiyle yaşamaktadır. Daha kötüsü, katsayı sonrası oluşan ortamda ortaya çıkan problemler, sanki mesleki eğitimin kendisinden kaynaklanıyormuş gibi bir algı oluşmuştur.

MEB, 2023 Eğitim Vizyonu sonrası mesleki eğitimde biriken sorunların çözümlerine yönelik bütünsel bir yaklaşım sergileyerek beş yıl gibi kısa sürede çok önemli bir yol kat edilmesini sağlamıştır. Geline nokta, iş dünyası ile mesleki eğitim kurumları arasındaki iş birliği artmıştır. Bu durumdan hem

işverenler hem de mesleki eğitim öğretmenleri ve öğrencileri memnun görünmektedir. Özellikle Covid-19 salgını ile mücadele günlerinde ve 6 Şubat 2023 depremi sonrasında mesleki eğitimin sergilediği olağanüstü performans gelinen noktayı göstermesi açısından bir test işlevi görmüş ve mesleki eğitim bu testten başarılı bir şekilde geçmiştir.

Bu kitapta, Türkiye’de mesleki ortaöğretimi bir bütün içerisinde ele almak istedik. Bu çerçevede mesleki eğitimi küresel bağlamda ele aldık ve Türkiye’de mesleki eğitimin mevcut durumu ve temel sorunlarını ayrıntılı olarak değerlendirdik. Özellikle 2023 Eğitim Vizyonu sonrası mesleki eğitimde yaptığımız dönüşüm ve güncel gelişmelere geniş yer verdik. Kitabın son bölümünde ise mesleki eğitimin zorluklarını da göz önüne alarak gelecek projeksiyonu sağlamaya çalıştık.

Kitapta yer alan yazılar 2023 Eğitim Vizyonu sonrası yayımlanmış olduğum makalelerden oluşmaktadır. Bu nedenle güncel değerlendirmeleri içermenin ötesinde makalelerin yayımlanma tarihlerine göre her yıl yaşanan gelişmeleri de izleyebilme imkânı sağlamaktadır. Bir makalede getirilen önerilerin sonrasında uygulamaya konmuş olması ve uygulamanın sağladığı katkılar da böylece izlenebilmektedir. Dolayısıyla, aslında kitap son beş yılda mesleki eğitimde yaşanan dönüşümün bir bakıma tarihini de anlatmaktadır. Bu nedenle, her makale o ana kadar yapılanları içerdiği ve kendi bütünlüğüne sahip olduğu için bir araya geldiklerinde kısmen de olsa tekrarlar oluştu. Tekrar pahasına da olsa makalelerin bütünlüklerine dokunmamayı tercih ettim. Bu nedenle, konunun ehemmiyetinden dolayı tekrarların mazur görüleceğini umuyorum. Bu şekilde, araştırmacılar ve genel okuyucular, kitabı bir bütün olarak okuyabilecekleri gibi ilgilendikleri makaleleri de müstakil olarak okuyabilirler.

Mesleki eğitimde attığımız adımlarda Rektörlük görevim, Yükseköğretim Kurulu'nda (YÖK) mesleki eğitim ile ilgili komisyonlardaki çalışmalarım ve Mesleki Yeterlilik Kurumu'ndaki (MYK) görevlerim boyunca elde ettiğim tecrübelerin çok önemli katkıları oldu. Ayrıca, MEB'de mesleki eğitimde bu kitabın konusu olan dönüşümün hem Bakan Yardımcısı ve Bakan olarak icraatında bulunmak hem de dönüşümü yazmak benim için çok farklı bir deneyim oldu. Yazarken atılan adımların etkilerini ve eksikliklerini çok daha net görebildim. Aslında her iki eylem de birbirlerini besledi.

Kitabın hazırlanmasında Dr. Hayri Eren Suna'nın katkıları oldukça önemlidir. Kendisine müteşekkirim. Ayrıca titiz bir çalışma yürüterek kitabın yayımlanmasını sağlayan VakıfBank Kültür Yayınlarına çok teşekkür ediyorum. Kitabın mesleki eğitimde yeni ufuklar açması ve mesleki eğitimin çok daha güçlü hale gelmesine katkı sağlaması temennisiyle...

Mahmut Özer
Eylül 2023, Ankara

MESLEKİ EĞİTİMDE OKULDAN İŞE GEÇİŞİ ETKİLEYEN YENİ PARAMETRELER: KÜRESEL DÖNÜŞÜMDE YENİ EĞİLİMLER*

Mesleki eğitim, Sanayi Devrimi sonrası dönüşen iş piyasasının ihtiyaç duyduğu ve ekonomik kalkınma için çok önemli olan insan kaynağını yetiştirmek için geleneksel eğitimden farklılaşmış müfredat ve öğrenme ortamına sahip yeni bir eğitim türü olarak ortaya çıkmıştır (Benavot, 1983; Grubb, 1985; Trow, 1961). Daha önce genellikle ülkelerdeki lonca sistemi içerisinde yer bulan mesleki eğitim, böylece ilk kez formal eğitim sisteminde yerini almıştır. Ülkelerin eğitim sistemlerinde yerini alan mesleki eğitim, yine kamu tarafından yönlendirilen iş piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak için çok önemli bir fonksiyon icra etmiştir.

Mesleki eğitimin eğitim sistemlerinde yerini almasıyla bu eğitim türünü tercih eden öğrenci sayılarının ortaöğretimdeki payı açısından iki evreye ayrıldığı görülmektedir (Özer, 2019a, 2019b). Birinci evrede, ülkelerin ekonomik genişlemesiyle iş piyasaları sürekli genişlemiş ve çeşitlenmiş, böylece mesleki eğitime talep sürekli artmıştır. Böylece, bu evrede mesleki eğitimin ortaöğretimdeki payı sürekli yükselme eğilimi göstermiştir. Bu evrenin bir özelliği de iş piyasasında mesleklerin ve dolayısıyla mesleki eğitimden beklenen becerilerin nispeten sabit bir görünümüne sahip olmalarıdır. İkinci dünya savaşı sonrası, mesleki eğitimin ikinci evreye, nispeten bunalımlı bir döneme girdiği görülmektedir. Bu evrede, hızlı teknolojik değişimler iş piyasalarının

* Özer, M (2020). Mesleki eğitimde okuldan işe geçişi etkileyen yeni parametreler: Küresel dönüşümde yeni eğilimler. *İnsan ve Toplum*, 10(3), 1-27. doi: dx.doi.org/10.12658/M0534 17.

da radikal dönüşümlere yol açmış; meslekler ve beceriler de çok daha dinamik yapıya sahip olmaya başlamıştır. Mesleki eğitimin iş piyasalarının talep ettiği nitelikte insan kaynağını yetiştirmede ilk kez yetersiz kaldığı; aynı zamanda toplumlarda refahın arttığı ve yükseköğretimde genişlemelerin de başladığı bu evrede, mesleki eğitimin ortaöğretimdeki payı sürekli düşmeye başlamıştır (Bertocchi ve Spagat, 2004; Flora, 1983). Bu durumun sonrasında günümüze kadar, mesleki eğitimde sürekli revizyonların ve dolayısıyla yoğun tartışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur.

Mesleki eğitimin yapısı ve iş piyasası ile ilişkisi; ülkelerin ekonomik yapıları, gelişmişlik seviyeleri ve teknolojik durumları ile ilişkili olarak kurgulanmış ve yine bu ilişkiler üzerinden zamanla dönüşümlere uğramıştır. Mesleki eğitim kurgulanırken kendisinden beklentiye göre mesleki eğitimin yapısı, müfredatın mesleklerle ilişki derecesi, mesleki eğitim yapıldığı yerlerin farklılıkları, iş piyasası ile bağının gücü ve yükseköğretim ile ilişkileri bu beklentiye göre değişmektedir. Hatta bir ülkedeki mesleki eğitim sisteminde eğitim verilen alanların iş piyasası ile ilişkileri arasında dahi ciddi farklılaşmalar olabilmektedir (DiPrete ve diğerleri, 2017; Rözer ve Van de Werfhorst, 2020). Bazı mesleki eğitim alanlarının iş piyasası ile ilişkileri güçlü olabilirken bazı alanlarda bu ilişkiler daha zayıf olabilmektedir (Muja ve diğerleri, 2019a). Dolayısıyla herhangi bir ülkedeki mesleki eğitim sistemini değerlendirirken tüm sistemin homojen olmadığı göz önünde bulundurulmalı ve bu nedenle aşırı genellemelerden uzak durulmalıdır.

Tüm bu ihtiyatlı yaklaşımlara rağmen yapısal farklılıkları daha net anlayabilmek için mesleki eğitim sistemlerinde sınıflandırmalar yapılmaktadır. Örneğin, Maurice ve diğerleri (1986) mesleki eğitim sistemlerinin tasnifine yeni bir yaklaşım gerektirerek ülkeleri 'yeterlilikler uzayı' (*qualification space*) veya 'orga-

nizasyonel uzay'ına (*organizational space*) sahip ülkeler olarak iki kategoriye ayırmıştır. Almanya gibi yeterlilikler uzayına sahip ülkelerde eğitim sistemlerinin önceliği, mezunları işe yerleştirmeyi sağlayan mesleki yeterlilikleri kazandırmaktır. Öte yandan, Fransa gibi organizasyonel uzay olarak modellenen ülkelerde ise eğitim sistemi genel becerilere öncelik vermekte, mesleki beceriler ise işe girildikten sonra işletmede eğitimle kazandırılmaktadır (DiPrete ve diğerleri, 2017).

Mesleki eğitim sistemlerini yorumlarken son zamanlarda daha genel bir tanımlama yoluna gidildiği görülmektedir. Bu tanımlamaya göre mesleki eğitim sistemleri ya bir eğitim mantığı ile ya da istihdam mantığı ile kurgulanmaktadır (Iannelli ve Raffe, 2007). Eğitim mantığı olarak tasarlandığında mesleki eğitimin iş piyasası ile bağı zayıf, yükseköğretim ile bağı ise güçlü olmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımda mesleki eğitimde mesleklere özgü ayrıntılı bir eğitim verilmemekte, mesleki eğitim ağırlıklı olarak okulda düzenlenmekte ve genellikle mevcut eğitim içerisinde öğrencilere ilave meslek dersleri alabilme imkânı sunulmaktadır. Diğer taraftan, mesleki eğitim bir istihdam mantığı ile kurgulandığında iş piyasası ile bağı oldukça güçlü olurken yükseköğretim ile bağı zayıf kalmaktadır. Bu yaklaşımda istihdam odağı oluşturduğu için mezunların iş piyasasına geçişini kolaylaştıracak şekilde mesleklere özgü ayrıntılı eğitime ağırlık verilmekte ve işlemlerde beceri eğitiminin payı artırılmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde mesleki eğitimin tüm süreçleri paydaşların ve sektörlerin ortak katılımı ile düzenlenmekte ve standartlaştırılmaktadır. Diğer taraftan bu ülkelerde özel sektörün mesleki eğitimdeki payı da yüksek oranda gerçekleşmektedir. Tüm tasarım ve süreçlerden beklendiği gibi bu ülkelerde okuldan işe geçiş kolay olmakta ve genç işsizlik oranları da düşük olmaktadır. Hangi yaklaşımla inşa edildiğine bağlı olarak mesleki eğitimin yapısı ve çevresi ile

ilişkileri ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu yaklaşıma göre örneğin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) mesleki eğitimi bir eğitim mantığı ile kurgularken Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi ülkeler mesleki eğitimi istihdam mantığı ile kurgulamışlardır.

Mesleki eğitimi istihdam mantığı ile kurgulamak için hem eğitim hem de iş piyasası ile ilgili çok önemli düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. İstihdam mantığında, mezunların hemen iş piyasasına geçebilmeleri için iş piyasası ile oldukça güçlü bir bağın kurulmasına öncelik verilmektedir (Bol ve diğerleri, 2019). Dolayısıyla, bu sistemde iş piyasasındaki tüm paydaşlar mesleki eğitimin iş piyasası ile güçlü bağına sahip olabilmesi için eğitim müfredatlarının oluşturulmasından güncellenmesine kadar öğretim programlarının tüm süreçlerine aktif katılmaktadır. Bu aktif katılımın iki önemli etkisi bulunmaktadır. Öncelikle, işverenler süreçlere çok aktif katıldıkları için mesleki eğitim de doğal olarak mesleklere oldukça özgü ve beceri gereksinimleri ile uyumlu hale getirilmektedir (Shavit ve Müller, 2000). Diğer taraftan, mesleki eğitimde iş piyasasında karşılığı olan ciddi bir standardizasyon gerçekleştirilmektedir (Allmendinger, 1998; Korber, 2019). Dolayısıyla, mesleki eğitimde kazandırılan mesleki yeterliliklere karşılık gelecek şekilde iş piyasasında açık bir şekilde tanımlanmış pozisyonlar olmaktadır. Bir başka deyişle, mesleki eğitim ile iş piyasası arasında güçlü ilişki kurulduğunda, bir mesleki eğitim programından mezun olup çalışanların büyük bir kısmı, o programla iş piyasasında ilişkilendirilen iş pozisyonunda istihdam edilmektedir. Bundan dolayı, örneğin, ABD’de çalışanların yaklaşık %29’u eğitimleri ile ilişkili en yaygın üç iş pozisyonundan birisinde çalışırken bu oran Almanya’da %40’lara yükselmektedir (DiPrete ve diğerleri, 2017). Sonuç olarak, bu ülkelerde hem okuldan işe geçiş kolay olduğu için genç işsizlik oranları görece düşük gerçekleşmekte hem de eğitim ile

çalışılan pozisyonun uyumu artmakta ve beceri uyumsuzlukları azalmaktadır (Allmendinger, 1998; Breen, 2005; Müller ve Gangl, 2003; OECD, 2010a; Shavit ve Müller, 1998).

İş piyasasında sağlanan beceri uyum oranındaki yüksekliğin kendiliğinden oluşmadığı, mesleki eğitimin istihdam mantığı ile kurgulandığı bu ülkelerde mezunları, eğitimleri ile uyumlu işlerde çalışmaya zorlayacak ödüllendirici veya cezalandırıcı mekanizmaların iş piyasasında oluşturulduğu görülmektedir. Mezunlar kendi alanları ile ilgili pozisyonlarda çalıştıklarında eğitim aldıkları alan dışında çalışmalarını durumunda elde edecekleri gelirden daha fazla kazanmaktadır. Bir başka deyişle, pozitif kazanç, iş piyasasında sadece eğitim ve istihdam arasında beceri uyuşması sağlandığında ortaya çıkmaktadır (Bol ve diğerleri, 2019). Mesleki eğitimin bir eğitim türü olarak tasarlandığı ülkelerde ise, eğitim ile iş piyasası arasındaki ilişki çok güçlü olmadığı için bu fark oluşmamakta, beceri uyuşmazlığında ciddi ücret farklılığı oluşmamaktadır. Örneğin, Fransa'da beceri uyumsuzluğu durumunda lise mezunlarının aldıkları ücrette bir farklılık oluşmazken Almanya'da beceri uyumsuzluğunda alınan ücret yaklaşık %10-20 oranında azalmaktadır (Bol ve diğerleri, 2019).

İster eğitim ister istihdam mantığı ile kurgulansın, mesleki eğitim sistemleri gelinen noktada farklı meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle otomasyonun üretim ve hizmet sektöründe yaptığı dönüşümler ve sonrasında yapay zekâ teknolojilerinin bu dönüşümde farklı açılımlara neden olması; mesleki eğitimden beklentileri ve yetiştirilmesi beklenen insan kaynağının bilgi, beceri ve yetkinliklerinde de ciddi dönüşümler talep etmektedir (Acemoğlu ve Restrepo, 2018; Özer ve Perc, 2020; Sahlberg, 2007). Ülkeler, iş piyasalarında gerçekleşen bu etkilere rasyonel tepkiler üretebilmek için mesleki eğitim sistemlerinde yeni açılımlar denemektedir.